

În alineatul (2) al aceluiași articol se arată că „informațiile menționate la alin. (1) se referă la următoarele aspecte: s-a început urmărirea penală, s-a pus în mișcare acțiunea penală, s-a luat măsura reținerii, s-a solicitat instanței competente luarea/prelungirea măsurilor preventive, s-a finalizat urmărirea penală, s-a dispus o soluție de netrimitere în judecată, s-a dispus trimiterea în judecată, fiind întocmit și înaintat rechizitoriul către instanță. Comunicatele sau comunicările de informații la cerere pot cuprinde și informații cu privire la persoana față de care măsurile au fost dispuse, fapta reținută și încadrarea juridică a acesteia și motivele care au determinat adoptarea soluției sau luarea măsurii respective”.

Ghidul lasă deschisă și posibilitatea necomunicării acestor informații, în situațiile precizate în art. 36, potrivit căruia „furnizarea de informații de interes public privind activitatea judiciară poate fi restrânsă în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale sau când o impun interesele minorilor ori protecția vieții private a părților în proces sau a altor persoane. Dreptul la liberul acces la informații de interes public poate fi restrâns și atunci când, în împrejurări speciale, instanța apreciază că publicitatea ar fi de natură să aducă atingere înfăptuirii justiției”.

Pentru a păstra aparența de imparțialitate a judecătorului s-a instituit regula potrivit căreia comunicarea către presă a informațiilor de interes public din dosare să fie făcută *doar prin intermediul purtătorului de cuvânt* al instanței sau parchetului, cu excepția situației în care dosarul se află în cursul urmăririi penale, când acest lucru este permis și procurorului de caz. În art. 3 din Ghidul privind relația dintre sistemul judiciar din România și mass-media se prevede că „în general, purtătorul de cuvânt sau înlocuitorul acestuia este cel care furnizează date și informații de interes public către mass-media. Nu este permis judecătorilor, personalului auxiliar de specialitate și personalului conex al instanțelor judecătorești și al parchetelor să furnizeze informații privind cauzele deduse judecății sau instrumentate de parchet, aceste persoane având obligația să îndrume solicitanții către structurile de comunicare. Procurorii pot furniza direct mass-mediei date și informații de interes public, în condițiile Ordinului Procurorului General nr. 116/2007 privind desfășurarea activității de relații cu mass-media în Ministerul Public și dacă nu se încalcă alte ordine și dispoziții în vigoare”.

13. Cum trebuie abordate atacurile în presă la adresa magistraților?

Justiția are nevoie de *încrederea publică*, pentru a putea să-și realizeze obiectivul principal de a institui pacea socială. Altfel, dacă încrederea în justiție este scăzută, orice persoană nemulțumită de o hotărâre judecătorească se va simți îndreptățită să-și facă singură dreptate, perpetuându-se

astfel conflictele din societate. De aceea, apărarea independenței justiției poate fi un motiv justificat pentru restrângerea libertății de exprimare atunci când exercitarea acesteia tinde să ia forme care atentează la independența justiției. Acest lucru a fost avut în vedere și în reglementările internaționale referitoare la independența justiției: „criteriile de diferențiere a afirmațiilor ce aduc atingere independenței justiției sau reputației magistraților sunt amplu reglementate prin documente europene și internaționale. Toate acestea converg spre un punct comun: justiția trebuie protejată de afirmații ce-i pot știrbi credibilitatea în fața publicului. Judecătorii și procurorii au nevoie de încrederea publică pentru a-și realiza menirea”^[1].

Apărarea independenței justiției de atacurile injuste, care în mod voit sau nu o decredibilizează, nu se poate realiza însă fără *concurusul celorlalți membri ai societății*, în special al celorlalte puteri ale statului. Așa cum s-a spus „mecanisme de prevenție și sancționare a atingerilor aduse independenței și reputației magistraților ar trebui să se regăsească în însăși codurile de conduită ale celorlalte puteri în stat, așa cum recomandă Comisia Europeană în cadrul MCV. Mai mult, este necesar ca aceste reguli, pe care sperăm ca cei vizați să le adopte și să le aplice cât de curând, să fie interiorizate și asumate la nivel instituțional și personal, astfel încât să se reducă cât mai mult incidența cazurilor de afectare a valorilor unei justiții pe care cu toții, declarativ, ne-o dorim independentă și în slujba cetățeanului”^[2].

Totuși, atunci când se depășește limita criticilor normale exercitate în limitele dreptului la libertatea de exprimare și se ajunge la o formă de *presiune asupra magistratului*, pentru a-l determina să adopte o anumită soluție, acestea trebuie respinse de organele însărcinate cu apărarea independenței sistemului judiciar.

În acest sens este și comentariul 29 la Principiile de la Bangalore, unde se arată că „judecătorul poate fi supus ocazional eforturilor altor persoane, din afara instanței, de a-i influența deciziile în ceea ce privește cauzele aflate în curs de soluționare. Indiferent dacă sursa este una ministerială, politică, oficială, jurnalistică, familială sau de orice altă natură, toate aceste eforturi trebuie respinse în mod ferm. Aceste amenințări la adresa independenței justiției pot lua uneori forma unor încercări subtile de a influența modul în care judecătorul ar trebui să abordeze o anumită cauză sau a unor încercări de a câștiga favoarea judecătorului într-un anumit mod. Orice astfel de încercări exterioare, fie ele directe sau indirecte, de a-l influența pe judecător, trebuie respinse. În unele cazuri, mai ales dacă încercările sunt repetate, deși au fost respinse, judecătorul ar trebui să le semnaleze

^[1] D. PANTAZI, *loc. cit.*

^[2] *Ibidem.*

autorităților competente. Judecătorul nu trebuie să permită relațiilor sale familiale, sociale sau politice să îi influențeze vreo decizie judiciară”^[1].

Desigur că apărarea sistemului judiciar nu ar trebui să aibă în vedere și criticarea cu bună credință a activității organelor judiciare, ci doar la atacurile nejustificate care urmăresc decredibilizarea justiției ori influențarea soluțiilor organelor judiciare. Altfel, orice critică de bună credință, nepătimasă, nu poate decât să ajute la cunoașterea deficiențelor de funcționare a sistemului judiciar și la înlăturarea lor.

Astfel, în cauza *De Haes și Gijssels c. Belgiei*, Curtea a recunoscut că membrii sistemului judiciar trebuie să se bucure de încredere publică și de aceea aceștia trebuie să fie protejați împotriva atacurilor distructive lipsite de orice temei de fapt. Mai mult decât atât, deoarece judecătorii au o datorie de discreție, aceștia nu pot răspunde public diverselor atacuri, cum, de exemplu, politicienii pot să o facă. Cu toate acestea, analizând speța dată, Curtea a considerat că, în cauză, au fost date publicității multe detalii, inclusiv opiniile experților, dovedind că jurnaliștii au efectuat cercetări serioase înainte de a informa publicul. Cazul și modulul în care sistemul judiciar îl tratează, au fost dezbătute în public, pe larg. Curtea a decis că hotărârea instanțelor naționale nu a fost „necesară într-o societate democratică”, și, prin urmare că art. 10 a fost încălcat deoarece presa are sarcina de a comunica, cu respectarea obligațiilor și responsabilităților sale, informații și idei despre toate problemele de interes general, inclusiv cele care se referă la funcționarea puterii judecătorești^[2].

De asemenea, în cauza *Cornelia Popa c. României*, Curtea a dat câștig de cauză unei tinere jurnaliste condamnate în România pentru calomnia adusă unui judecător, deoarece a publicat un articol în care a caracterizat drept „stupefiantă” o decizie a acestuia, sugerând că a încălcat legea, și nu pentru prima oară. Curtea a constatat că jurnalista a acționat „cu bună-credință, convinsă de existența unei probleme de deontologie profesională a judecătorului”^[3].

14. În ce condiții poate magistratul să pledeze în propriile cauze?

Potrivit art. 10 alin. (3) din Legea nr. 303/2004 privind statutul judecătorilor și procurorilor „judecătorilor și procurorilor le este permis să pledeze,

^[1] *Idem*, p. 44.

^[2] A se vedea I. TURCULEANU, A. TROANȚĂ REBELEȘ TURCULEANU, *Există o libertate de exprimare a avocatului în timpul exercitării profesiei?*, articol publicat pe www.juridice.ro, ultima vizualizare la 8 decembrie 2016.

^[3] C.E.D.O., cauza *Cornelia Popa c. României*, cererea nr. 17.437/03, publicată în M. Of. nr. 31 din 6 ianuarie 2012, apud B. GOREA, *Libertatea de exprimare și responsabilitatea avocatului*, articol publicat pe <http://uniuneabarourilor.ro/libertatea-de-exprimare-si-responsabilitatea-avocatului-avocat-dr-brindusa-gorea-baroul-mures/>, ultima vizualizare la 10 decembrie 2016.

în condițiile prevăzute de lege, numai în cauzele lor personale, ale ascendenților și descendenților, ale soților, precum și ale persoanelor puse sub tutela sau curatela lor”.

Cu toate acestea, în același text se mai prevede că „și în asemenea situații, însă, judecătorilor și procurorilor nu le este îngăduit să se folosească de calitatea pe care o au pentru a influența soluția instanței de judecată sau a parchetului și trebuie să evite a se crea aparența că ar putea influența în orice fel soluția”.

Acest drept poate ridica o serie de aspecte de etică a profesiei de magistrat, deoarece se poate considera că este afectată aparența de imparțialitate a instanței, atunci când un judecător ar susține o astfel de cauză chiar la instanța la care el activează, în fața colegilor săi.

De menționat că în cadrul altor profesii juridice nu există o astfel de prevedere, ci, dimpotrivă, avocații sunt chiar îndemnați prin propriul Statut să evite acordarea de asistență juridică în cauzele proprii și ale membrilor familiei. Potrivit art. 109 alin. (3) lit. a) din Statutul profesiei de avocat, „constituie atingere a independenței avocatului și, ca atare, trebuie evitate și înlăturate de către avocat, prin orice mijloace legale, existența unui interes propriu ori al persoanelor apropiate lui în cauza care i-a fost încredințată”. Așa cum s-a susținut, avocaților nu le este interzis să acorde asistență juridică în cauzele proprii și ale membrilor familiei (semn al admiterii realității că orice independență își are limitele sale, ce pot fi de natură afectivă, de exemplu, în cazul membrilor familiei), doar le este recomandat să nu o facă, inclusiv ca urmare a premisei confraternității, ce guvernează regulile profesiei de avocat și care este inaccesibilă magistraților (spre deosebire de avocați, aceștia nu pot apela, în subsidiar, la serviciile unor colegi magistrați pentru ca aceștia să le pledeze cauzele, în condiții similare de liberalitate financiară și securitate profesională)^[1].

În al doilea rând, se poate ridica din nou o problemă de etică, dacă o astfel de prevedere poate fi folosită de către *judecătorul care ocupă o funcție de conducere*, pentru a pleda în fața unui judecător din cadrul instanței pe care o conduce ori din cadrul unei instanțe din raza teritorială a acesteia. Desigur că funcția de conducere în cadrul unei instanțe nu îi conferă nicio atribuție prin care s-ar putea crea o presiune asupra judecătorului cauzei, fie anterior pronunțării soluției, fie ulterior acestui moment, însă folosirea de către judecătorul cu funcție de conducere a acestui drept, ar putea aduce atingere aparenței de imparțialitate, din punctul de vedere al părții adverse. Așa cum s-a spus, nu s-ar putea

^[1] I. VUCMANOVICI, *Când dreptul magistraților de a-și pleda propriile cauze nu trebuie să devină un privilegiu*, articol publicat pe www.juridice.ro, ultima vizualizare la 20 august 2016.

imagina, fără o legitimă ridicare de sprânceană, pledarea propriei cauze de către președintele tribunalului la o judecătorie din raza teritorială a acelui tribunal sau de către președintele curții de apel, a cauzei personale de la o judecătorie sau de la un tribunal din raza teritorială a acelei curți, iar dacă acest lucru s-ar petrece din motive de absolută necesitate pentru cel în cauză, legea oferă, pentru asemenea situații, instrumentul strămutării^[1].

În toate situațiile în care uzează de acest drept, magistratul trebuie să *țină cont și de prestigiul justiției, nu doar de interesul personal al rudei pe care o asistă*. Din acest motiv, în Ghidul practic de etică și deontologie judiciară pentru magistrații din România^[2] se arată că „articolul le permite magistraților să le ofere acestora opinii; cu toate acestea, odată cu exprimarea propriilor puncte de vedere și sfaturi, ei trebuie să fie atenți și să gestioneze în mod corect așteptările create, având grijă ca magistratul care se ocupă, de fapt, de respectiva cauză să nu fie discreditat. Pe de altă parte, prin modul său de a proceda, magistratul trebuie să încerce să-l facă pe judecătorul investit cu soluționarea cauzei să se simtă liber să decidă așa cum consideră de cuviință”.

Comentariul 174 la Principiile de la Bangalore arată că judecătorul ar putea să ofere sfaturi juridice rudelor apropiate sau prietenilor apropiați, dar se subliniază că „judecătorul poate oferi sfaturi personale în mod prietenesc, informal, fără remunerație, însă trebuie să specifice clar că nu trebuie să se considere că a oferit consiliere juridică și că, dacă este necesar, ar trebui să se apeleze pentru aceasta la un profesionist”^[3].

În orice caz, art. 10 alin. (3) din Legea nr. 303/2004 nu permite magistratului să reprezinte rudele *în fața altor autorități sau instituții* decât în condițiile în care acest lucru este permis tuturor persoanelor, iar nu în condițiile speciale în care le este permis avocaților.

Textul interzice categoric folosirea, în astfel de cazuri, a funcției de judecător sau procuror cu scopul de a obține tratamente privilegiate, cum ar fi plasarea unui copil într-o grădiniță/școală, acționând în afara regulilor existente (chiar și acționând în interiorul acestor reguli, magistratul nu ar trebui să-și folosească niciodată autoritatea pentru a rezolva probleme de acest gen) sau intervenția unui magistrat în beneficiul familiei și al prietenilor pe lângă autoritățile locale sau naționale, de poliție sau jandarmerie, în scopul obținerii unui tratament preferențial^[4].

^[1] *Ibidem*.

^[2] Proiectul Institutului Național al Magistraturii, *op. cit.*

^[3] C. DĂNILEȚ (trad.), *Comentariu asupra Principiilor de la Bangalore...*, p. 101.

^[4] C. DĂNILEȚ, *Ghidul practic de etică și deontologie judiciară pentru magistrații din România*, *op. cit.*

15. Care este procedura în cazul încălcării normelor de etică de către magistrat?

În art. 36¹ din Regulamentul de organizare și funcționare a Consiliului Superior al Magistraturii, aprobat prin Hotărârea Plenului Consiliului Superior al Magistraturii nr. 326/2005, modificată^[1] prin Hotărârea Plenului nr. 1.061 din 15 noiembrie 2012, se prevede că:

(1) Sesizările privind încălcarea normelor de conduită reglementate de Codul deontologic al judecătorilor și procurorilor înregistrate la Consiliu se transmit de președintele sau vicepreședintele Consiliului Inspecției Judiciare, în termen de 5 zile de la înregistrare, în vederea realizării de verificări.

(2) În cursul verificării, judecătorul sau procurorul în cauză are dreptul de a fi ascultat și de a formula apărările pe care le consideră necesare.

(3) Rezultatul verificărilor se consemnează într-un raport, care se înaintează secției corespunzătoare a Consiliului.

(4) Secția corespunzătoare a Consiliului soluționează și sesizările prin care inspectorii judiciari constată, în urma efectuării de verificări cu privire la activitatea necorespunzătoare a unui judecător sau procuror, că exercitarea acțiunii disciplinare nu se justifică, dar există indicii privind încălcarea normelor de conduită reglementate de Codul deontologic al judecătorilor și procurorilor.

(5) După primirea raportului prevăzut la alin. (3) sau, după caz, a sesizării prevăzute la alin. (4), președintele secției Consiliului fixează de îndată termenul pentru soluționarea sesizării.

(6) La termenul stabilit, dacă se constată că nu există indicii privind încălcarea normelor de conduită reglementate de Codul deontologic al judecătorilor și procurorilor, secția Consiliului dispune, prin hotărâre, respingerea sesizării.

(7) Dacă se constată că ar putea exista indicii privind încălcarea normelor de conduită, secția acordă un alt termen pentru soluționare și dispune încunoștințarea judecătorului sau, după caz, a procurorului, căruia i se comunică, în copie, actul de sesizare și raportul întocmit de Inspecția Judiciară.

(8) Încunoștințarea judecătorului sau a procurorului se face cu cel puțin 15 zile înaintea termenului stabilit conform alin. (7).

^[1] Publicat în M. Of. nr. 797 din 28 noiembrie 2012.

(9) Judecătorul sau procurorul are dreptul de a fi ascultat și poate fi asistat sau reprezentat de un avocat.

(10) Judecătorul sau procurorul ori, după caz, avocatul acestuia, au dreptul să ia cunoștință de toate actele dosarului și pot solicita administrarea de probe în apărare.

(11) Secția Consiliului poate dispune, din oficiu, administrarea oricăror probe necesare soluționării sesizării.

În art. 36² din același regulament se arată că:

(1) La soluționarea sesizării prevăzute la art. 36¹ nu poate participa membrul Consiliului care, în calitate de titular al acțiunii disciplinare, a făcut sesizarea.

(2) Membrii secției Consiliului deliberează în secret asupra sesizării. Dacă sesizarea este întemeiată, secția constată, prin hotărâre, încălcarea normelor de conduită reglementate de Codul deontologic al judecătorilor și procurorilor.

(3) Dacă sesizarea nu este întemeiată, secția Consiliului o respinge prin hotărâre.

(4) Constatarea încălcării normelor de conduită reglementate de Codul deontologic al judecătorilor și procurorilor poate fi făcută numai dacă secția Consiliului a fost sesizată în termen de cel mult un an de la data săvârșirii acesteia.

(5) Hotărârea se redactează în termen de 20 de zile de la pronunțare, de către Biroul grefa secțiilor și se comunică de îndată judecătorului sau procurorului, precum și Inspecției Judiciare ori, după caz, titularului acțiunii disciplinare care a exercitat-o.

(6) Hotărârea secției Consiliului poate fi atacată cu contestație la Plen, în termen de 5 zile de la comunicare.

(7) Hotărârea Plenului poate fi atacată cu recurs la Secția de contencios administrativ și fiscal a Înaltei Curți de Casație și Justiție. Dispozițiile art. 20 se aplică în mod corespunzător.

(8) După ce hotărârea secției a rămas irevocabilă, persoanei care a formulat sesizarea cu privire la conduita judecătorului sau a procurorului, Biroul grefa secțiilor îi comunică, în scris, modul în care a fost soluționată sesizarea.

(9) Hotărârea secției Consiliului prin care se constată încălcarea normelor de conduită reglementate de Codul deontologic al judecătorilor și procurorilor, rămasă irevocabilă, se depune la dosarul profesional al judecătorului sau procurorului.

Aceste dispoziții au fost criticate în literatura de specialitate^[1], în primul rând, deoarece Consiliul Superior al Magistraturii nu ar fi avut competența de a le adopta, art. 38 din Legea nr. 317/2004 privind Consiliul Superior al Magistraturii^[2] și pct. 22 și 23 ale art. 19 din Regulamentul de organizare și funcționare a Consiliului prevăzând doar atribuția acestuia de a adopta Codul deontologic și de a asigura publicarea lui. S-a susținut că procedura este criticabilă pentru că este similară procedurii disciplinare și că produce aceleași efecte cu privire la cariera magistratului (interdicția de promovare timp de 3 ani), că nu este prevăzută interdicția de a vota pentru Președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție, ministrul justiției și procurorul general al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, nu sunt prevăzute incompatibilitățile prevăzute în cazul procedurii disciplinare, iar faptele prevăzute în Codul deontologic nu sunt suficient de clare ca să poată fi prevăzute de magistrat (de exemplu, art. 17 Cod deontologic prevede că „judecătorii și procurorii sunt datori să se abțină de la orice acte sau fapte de natură să compromită demnitatea lor în funcție și în societate”).

16. Cine constată abaterea de la etica profesională a magistraților?

În doctrina noastră s-a arătat că, inserând prin art. 36¹ și art. 36² procedura de constatare și sancționare a nerespectării normelor deontologice în aria de competență a Consiliului Superior al Magistraturii, în realitate *deontologicul se transformă în disciplinar*, iar pe de altă parte se diminuează însăși valoarea principiilor deontologice, deoarece, dată fiind substanța lor exclusiv etică, singura evaluare competentă și utilă este cea făcută de societate în general, la acest moment Consiliul Superior al Magistraturii neavând monopolul valorilor etice ale profesiei de magistrat^[3]. S-a mai susținut că aceste modificări constituie un precedent inedit în spațiul juridic european, deoarece încălcările morale nu pot fi translate și judecate în proceduri similare celor disciplinare; în acest mod, Consiliul Superior al Magistraturii a lipsit de efecte juridice întregul set de instrumente internaționale privitoare la deontologia judiciară și îngreunează sistemului judiciar român în spații juridice mai largi, dată fiind confuzia creată asupra percepției noțiunilor cu care se operează.^[4]

Tot aici, ar trebui subliniat că, atunci când abaterea de la regulile de conduită constituie în același timp și o abatere disciplinară, organele

[1] C. DĂNILEȚ, I. COPOERU, *loc. cit.*, p. 25-28.

[2] Republicată în temeiul art. 80 din Legea nr. 76/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 134/2010 privind Codul de procedură civilă, publicată în M. Of. nr. 365 din 30 mai 2012.

[3] M.-M. PIVNICERU, C. LUCA, *op. cit.*, p. 132.

[4] *Ibidem*.

disciplinare ar trebui să uzeze cu precauție de acest mijloc împotriva judecătorului, pentru că nu orice încălcare impune inițierea unei acțiuni disciplinare. Așa cum s-a reținut în comentariul 19 la Principiile de la Bangalore „deși principiile de conduită judiciară sunt menite a fi obligatorii pentru judecători, nu se intenționează ca orice presupusă abateră de la acestea să atragă inițierea acțiunii disciplinare. Nu orice eșec al unui judecător de a se conforma acestor principii va constitui abateră. Oportunitatea exercitării acțiunii disciplinare poate depinde de alți factori, cum ar fi gravitatea abaterii, caracterul repetat al conduitei neadecvate și urmările acesteia asupra celorlalți și asupra întregului sistem judiciar”^[1].

CITATE RELEVANTE

Prin urmare, zicala că „cu voință rău și fără voie fericit nu este nimeni” este în parte eronată, în parte adevărată. Nimeni nu este fără voie fericit, dar răutatea este ceva cu voie. (Aristotel, Etica nicomahică, traducere din limba elină de Traian Brăileanu, Ed. Antet, p. 59)

Omul virtuos anume judecă despre toate și fiecare lucru potrivit și descoperă în toate și în fiecare lucru ceea ce-i într-adevăr bun. Căci pentru fiecare habitus există un bine propriu și ceva ce aduce plăcere și acesta este poate caracterul cel mai excelent al omului virtuos, că vede în fiecare lucru ceea ce-i adevărat și că el este așa zicând regula și măsura pentru aceasta. Mulțimea însă e înșelată prin plăcere, care pare a fi un bun fără a fi. De aceea ei aleg plăcerea ca și cum ar fi un bun, și fug de durere ca și cum ar fi un rău. (Aristotel, op.cit., p. 58-59)

Dacă deci virtuțile, cum se afirmă, sunt voluntare – căci pe de o parte și noi purtăm oarecare vină de însușirile noastre și, pe de altă parte, calitatea țintei ce ne propunem depinde de calitatea noastră proprie, – atunci și viciile trebuie să fie voluntare; căci amândouă se compun la fel. (Aristotel, op.cit., p. 61) De subliniat că și Aristotel spune că avem doar o parte din vină sau din merit pentru calitățile sau defectele noastre, folosind sintagma „oarecare vină”. Restul ține de divinitate, de genetică, de educație ș.a.

Cuvântul valoare însă se întrebuițează despre bunuri exterioare. Dintre aceste bunuri însă e considerat de noi ca cel mai înalt bun acela pe care îl oferim zeilor, spre care năzuiesc cei mai demni înainte de toate și care este răsplata pentru cel mai frumos lucru. Un astfel de lucru însă este onoarea; ea este cel mai înalt bun dintre toate bunurile exterioare. Așadar, cinstea și necinstea vor fi acelea față de care cel cu suflet mare se poartă cum e potrivit. (Aristotel, op.cit., p. 81-82)

^[1] C. DĂNILEȚ (trad.), Comentariu asupra Principiilor de la Bangalore..., p. 39.

Astfel deci, măreția sufletească apare ca o podoabă a celorlalte virtuți. Ea le ridică pe o treaptă mai înaltă și ea nu se poate dezvolta fără ele. De aceea e greu ca cineva să fie cu adevărat un om cu suflet mare. Căci aceasta nu e cu putință fără o formare desăvârșită a caracterului. (Aristotel, op.cit., p. 82)

(...) fără virtute nu e ușor să suportți norocul cu măsură. (Aristotel, op.cit., p. 81-83)

Această dreptate este virtutea perfectă, nu virtutea perfectă în general, ci întrucât ea are raportare la alții – de aceea ea este considerată adeseori drept cea mai excelentă între virtuți, ca o virtute așa de minunat de frumoasă, că nici luceafărul de seară nici luceafărul de dimineață nu strălucește așa ca dânsa; de aceea și proverbul: în dreptate e cuprinsă toată virtutea; și ca cea mai desăvârșită virtute, deoarece ea este aplicarea virtuții perfecte. – Perfectă este însă ea, deoarece posesorul ei poate cultiva virtutea față de alții, și nu numai pentru sine însuși. (Aristotel, op.cit., p. 97)

(...) între oameni deci la care presupuziția libertății sau a egalității nu este dată, nu există drept politic, dar totuși încă un anumit drept există acolo unde e o lege care stabilește raportul reciproc (...). (Aristotel, op.cit., p. 107)

Oamenii cred însă că stă în puterea lor să facă ceva nedrept, și de aceea ar fi și ușor să fii drept. Dar nu este așa. (Aristotel, op.cit., p. 113)

Tot așa cred oamenii că a cunoaște ceea ce-i drept și ceea ce-i nedrept n-ar fi o înțelepciune deosebită, deoarece n-ar fi greu a înțelege despre ce vorbesc legile. Dar aceasta este numai prin accident drept; dreptul în sine este ceea ce se săvârșește și se atribuie în mod determinat concret. Și a descoperi aici totdeauna ceea ce-i potrivit cere mai mult decât de exemplu a cunoaște medicamentele. (Aristotel, op.cit., p. 113)

Dreptul își are locul între ființe care participă absolut la bunuri și pot avea din ele un prea mult și un prea puțin. Există ființe care nu pot avea din ele un prea mult, și acestea sunt poate zeii, și iarăși există altele, rele fără leac, cărora nicio parte din bunuri nu le folosește, ci toate le strică, și în sfârșit există ființe cărora bunurile le sunt utile înăuntrul unor anumite limite. De aceea dreptul este un lucru omenesc. (Aristotel, op.cit., p. 114). Dreptul există doar în lumea aceasta, fiind valabil doar pentru ființele omenești care trăiesc adunate într-o societate, nu și pentru ființe care trăiesc dincolo de lumea aceasta ori care trăiesc în afara unei societăți (într-un loc unde nu este aplicabilă legea vreunui stat, greu de conceput în ziua de azi) și nici pentru animale.

De aici se mai vede însă cine este omul echitabil: cel ce vrea un atare drept, îl alege și îl aplică, cel ce nu exagerează dreptul în dauna altora, ci care știe să slăbească din drept, deși îl ajută, acela e echitabil și habitus-ul său este echitatea, care este un fel de dreptate și nu un habitus deosebit de ea. (Aristotel, op.cit., p. 115). Echitatea vine să completeze dreptul, atunci când aplicarea acestuia din urmă ar conduce la soluții injuste. De aceea omul echitabil este

cel care nu aplică în mod absurd, ci în conformitatea cu valoarea morală a dreptății. Aceasta este însă o deprindere, care se interiorizează de omul echitabil prin exersare.

Așa-numita *gnome*, *discernământ* sau *deosebire*, după care noi vorbim de persoane cu *discernământ*, și zicem că cineva posedă *discernământ*, este *judicarea exactă a echitabilului*. Un semn al acestui lucru este aceasta. Despre omul echității noi spunem că el înclină mai ales spre *îngăduință* (*syngnome*), iar echitatea e pentru noi tot așa ca și a avea cu cineva *îngăduință*. Dar *îngăduința* este tocmai *judicarea exactă a echitabilului*. Exactă este însă *acea judecată pe care o face cel iubitor de adevăr*. (Aristotel, op.cit., p. 129)

De aceea, *afirmațiilor și părerilor celor cu experiență, ale celor bătrâni și ale celor prudenți, enunțate fără demonstrație, trebuie să le dăm nu mai puțină atenție decât demonstrațiilor*. Căci, deoarece ei au un ochi ager prin experiență, ei văd bine. (Aristotel, op.cit., p. 130)

Virtutea face să ne propunem ținta potrivită, *prudența ca să alegem pentru aceasta mijloacele potrivite*. (Aristotel, op.cit., p. 131)

Căci *răutatea pervertește judecata rațiunii și duce la rătăcire cu privire la principiile acțiunii, și astfel e vădit că e cu neputință ca cineva să fie prudent fără să fie virtuos*. (Aristotel, op.cit., p. 132)

Căci mulți cred așa de tare în ceea ce opinează, ca alții în ceea ce știu. (Aristotel, op.cit., p. 138)

Mai apoi, *mărimea nedreptății crește cu gradul vicleniei*. Dar *irascibilul și mânia n-au viclenie, ci procedează deschis, dar desigur că pofta e vicleană*. De aceea *Afrodite se cheamă la poeți „fiica intrigantă a Ciprului”*. (Aristotel, op.cit., p. 144)

Căci unde nu e *căință*, acolo nu e *posibilitate de îndreptare*. (Aristotel, op.cit., p. 145)

Încăpățânatul nu se lasă înduplecat prin argumente, dar oameni de felul lui sunt adeseori accesibili poftelor și se lasă mânați de voluptăți. (Aristotel, op.cit., p. 148)

Norocul împiedică chiar fericirea, dacă e exagerat, și atunci nu mai este nicidecum exact să numim această stare noroc. (Aristotel, op.cit., p. 153)

Prietenia este de asemeni ceea ce susține Statele și le stă legiuitorilor mai mult la inimă decât dreptatea. (Aristotel, op.cit., p. 157)

Noi am declarat la început că *fericirea este o activitate*. Activitatea însă este se vede că o *întâmplare, un proces, ea nu există în modul unui lucru sta-tornic, de exemplu al unei proprietăți*. (Aristotel, op.cit., p. 192)

Ceea ce cred toți, *aceea, susținem noi, este adevărat*. Cine respinge această *credință comună a omenirii cu greu va ști să spună ceva mai demn de*